

R I Z I K

İçindekiler

Rızık Konusunda Yeryüzündeki Mûcizevî Yardımlaşma	10
Rızık Kazanmak İçin Çalışmak	15
Rızıkın Temizinden Faydalanmak.....	16
Rızıktaki Farklılığın Hikmetleri	18
Rızık Genişliği İmtihanı Karşısında Müslümanın Tutumu	19
Rızık Darlığı İmtihanı Karşısında Müslümanın Tutumu	19
Manevî Rızık	21

“O müttakîler (takvâ sahipleri) ki, gayba iman ederler, namazı ikame ederler (dosdoğru kılarlar), kendilerine verdiğimiz rızıklardan infak ederler.” (2/Bakara, 3)

Rızık; Anlam ve Mâhiyeti

Rızık: Ra-ze-ka fiilinden türemiş bir isimdir. Çoğulu erzâk gelir. Faydalanılması için verilen bağış, pay, hisse, nasip, haz, gıda ve mutlaka kendisiyle faydalanılan şey anlamlarına gelir.

Rızık: Dünyada ve âhirette verilen pay ve hisse demektir. Rızık; kendisinden yararlanan şey, veya canlının yaşayabilmesi ve gelişmesi için Allah'ın canlıya sevkettiği şey demektir.

Rızık: Allah'ın canlıya zevk ve faydalanma nasip ettiği şeydir. Mülk olsun olmasın, yenilen, içilen ve diğer şekillerde kullanılmasından faydalanılan mallara uygun olduğu gibi; evladı, eşi, gayret ve işi, ilim ve bilgileri dahi içine alır. Fakat hepsinde istifade edilmiş olmak şarttır. Ve bu faydalanma, dünyaya ve âhirete ait faydalanmadan daha geneldir. Buna göre dinî ve dünyevî bilfiil faydalanılamayan mal, mülk, evlat ve aile, ilim ve bilgi rızık değildirler. Bu şekilde bir şey, çeşitli faydalanma şekillerine göre farklı kimselerin rızık olabilir. Fakat malından, gücünden, ilminden faydalanmayanlar rızıklanmış değildirler. (1)

Allah'ın, yaratıklarına hayrdan verdiği ve kendisiyle faydalanılan her hayr rızıktır. "*Rabbının rızkı hayr'dır (hayırlıdır).*" (20/Tâhâ, 131) Rızık: Allah'ın; kullarına ve bütün hayvanlara takdir edip yarattığı ve onların gıdalandığı şeylerdir. Her olacak şey, Allah'ın ilminde belli olduğundan, her yaratığa ne yiyecek ne içecek ise, Allah'ın ilmi ile meydana gelmiş ve takdir edilmiş olup, rızık da takdir edilmiştir. Herkes kendisi için takdir edilen rızkını yer. Kimse kimsenin rızkını yiyemez. Bir kimse, rızık tükenmeden, kendisi için takdir edilen rızkını yemeden ölmez. Rızık yaratan, rızık veren ancak Allah'tır. Doğru yoldan kazanıldığında helâl; gayrı meşrû kazanılan da haram olur. Her ikisine de rızık denilir.

Bazı âlimler, rızık; insan ve diğer bütün canlıların sadece beslenip yaşamaları için yedikleri ve içtikleri yiyecek ve içecekler yani besinlerdir derler. Bazıları ise tarifini geniş tutarak rızık şöyle tanımlamışlardır: Rızık; Allah Teala'nın bütün canlılara, yiyip içerek gıdalanmaları ve faydalanmaları için lutfettiği şeylerdir. Bu tanıma göre rızık içerisinde, yiyecek içecek ve insan hayatını sıcak ve soğuktan korumaya yarayan elbise ve kalacağı mesken, ev gibi şeyler girer.

Kur'an'da Rızık

Rızık kelimesi, türevleriyle birlikte Kur'an-ı Kerim'de 124 yerde geçer. Kur'an'a göre rızık, ya doğrudan doğruya veya sebeplendirme yoluyla Cenab-ı Allah'a aittir. İnsanlara verilen rızık konu teşkil eden şeyler değişiktir: Eti yenen hayvanlar (22/Hac, 28, 34; 10/Yûnus, 59); Nebatî ürünler, meyveler (2/Bakara, 126; 14/İbrahim, 37); gerek insanların, gerek öbür canlıların gıdaları, yiyip içilen

şeyler (Bakara, 60; Yunus, 59; Ankebut, 60); cennettekilerle verilecek rızıklar (2/Bakara, 25); yağmur (51/Zâriyat, 22; 40/Mü'min, 13; 45/Câsiye, 5) En çok rastlanan durum, rızkın konusunun tayin olunmayıp, müphem ve genel bırakılmasıdır.

Bu ise, rızıklandırmanın şumulünü genişletmektedir. Bakara suresi, 3. âyetteki *"Kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden Allah yolunda harcarlar."* genel ifadesi, rızkın içine birçok şeyi dahil eder: Aynî mal, nakit para, gıda olacak şey, hatta bedenî kuvvetle yardım, bilgisiyle faydalı olmak gibi. Rızık, manevî nimet için de kullanılır. Manevî nimetlerin en önemlisi nübüvvet ve hidâyet anlamında da kullanılmıştır (11/Hûd, 88); Rızık kelimesi, bunların dışında; yerden ve gökten gelen yaşama vesileleri (16/Nahl, 73; Şura, 12); uhrevî fazl ve nimet (22/Hacc, 58); teşekkür (56/Vâkıa, 82); servet, mal ve mülk (16/Nahl, 71) anlamlarında da kullanılmıştır.

Kur'an, Allah'ın rızıklandırma (terzîk) fiiline muhatap olanları da çeşitli hayat tabakalarından bütün canlılar, tüm insanlar, şehidler ve cennet ehli gibi gruplara ayırır (Bkz. 2/Bakara, 126; 3/Âl-i İmran, 169; 11/Hûd, 6; 17/İsrâ, 31; 22/Hacc, 28; 29/Ankebut, 60; 40/Mü'min, 40; 42/Şûrâ, 19). Her canlının rızkını tekeffül eden Allah, bu rızkı onlara dilediği gibi farklı ölçülerde vermektedir. (Bkz. 34/Sebe', 39; 39/Zümer, 52; 42/Şûrâ, 27)

Allah'ın ilminde bir insanın ömrü boyunca yiyeceği rızıklar bellidir. Bir insan, dağlar kadar mal ve yiyecek kazansa, onun ömrü boyunca bundan yiyeceği ve midesinin alacağı miktar muayyendir. Kazandığı mal ve yiyeceklerin hepsini midesine doldurma gücü ve imkânı yoktur. Bu sebeple bir mü'min kazandıklarından ihtiyaç fazlasını muhtaçlara vererek manevi rızık (âhirete azık) kazanmaya çalışması Allah'ın emrettiği güzel bir davranıştır.

Allah, erişilmesi, hatta kavranılması imkânsız bir ilim ve vukufu bütün yarattıklarının rızkını tayin edip yaratmış ve istifadelerine sunmuştur. Ağaçlarda meyveler, zerzevatlar, tahıllar, canlılardan elde edilen gıdalar, barınmamız, örtünmemiz, yaşayışımızı sürdürmemiz için icad ve halk ettiği her şey rızkıdır. Fakat ihsan buyrulan bu rızıklardan yararlanabilmemiz, çalışıp elde etmemize bağlıdır. Ekeceğiz, hizmet edip yetiştireceğiz.

Derleyeceğiz, gayret ederek bir şeylerin üremesine katkı sağlayacağız ve yararlanacağız. *"İnsan için, kendi çalışmasından başka bir şey yoktur."* (53/Necm, 39) Meyveler de elbette rızkıdır ama ağacı dikmek, yetiştirmek, bakımını yapıp meyvesini dermek bize düşmektedir. İnsan, isterse açlık grevi yapar ve yemez. İsterse emredilen yoldan giderek helalinden, isterse nehy edilen yoldan giderek

haramından rızıklanır. Rızıkı yaratan ve veren Razzâk-ı âlem olan Allah'tır. Hangi rızıkın ve rızıkı elde etme biçiminin haram olduğunu tayin edip bildiren de O'dur.

Rızıkın haram olması iki şekilde ortaya çıkıyor. Biri, bizatihi haram olan, sarhoşluk veren şeyler, ölü hayvan ve domuz eti gibi. Diğeri ise, aslında helal olduğu halde; elde ediliş şekli ile haram olandır. Çalınan şeyler, zulümle elde edilenler gibi. Fakat bütün bu haramlar tek esasa dayanır; o da Allah'ın hududu, yasaklaması. Dolayısıyla rızık, Allah'ın mubah kılması ve yasağına göre helal ve haram oluyor. Yoksa Allah, kullarından bir kısmına helal; bir kısmına haram rızık veriyor değil. O sadece rızık veriyor. Ama elde etmek için tutulan yola göre, ya da bizatihi haram kılınmış olanı kullanan haram yemiş oluyor. İnsanların haram olan yollarla rızıklarını elde etmelerine Allah'ın rızası yoktur. Haram lokmada hiçbir hayır yoktur. Onun için mü'minler, haram olan yollardan rızıklarını kazanmaktan sakınırlar. Haram olan rızıklar da yaratılma bakımından Allah'a isnad edilir, elde etme açısından kullara nisbet edilir. *"Yeryüzünde yürüyen her canlının rızıkını vermek Allah'a aittir."* (11/Hûd, 6)

Bir kimse Başkasının Rızıkını Yiyebilir mi?

Kimse, kimsenin rızıkını yiyemez. Yaşantımız, teferruatı ile bilinmekle, her birimizin neyi elde edeceği, neyi yiyeceği bilinmekle Allah'ın ilminde bellidir. Ona göre kayda geçmiştir. Eğer başka bir şey elde edeceksek, o da kaydedilmiştir. Elde edemeyeceksek, tabii ki kaydı yapılmamıştır. Onun için biri, diğerrinin rızıkını yiyemez.

Rızık, Azalıp Çoğalabilir mi?

Rızıkımız azalıp çoğalabilir mi sorusuna, evet cevabı veririz. Çünkü Kur'an, bu konuda net cevap vermektedir: *"Allah, kimi dilerse, onun rızıkını genişletir, daraltır."* (13/Ra'd, 26) *"Allah, rızıkta kiminizi diğerr bir kısmınıza üstün kıldı."* (16/Nahl, 71) Allah, kulunun gidişatına göre, mükâfat olarak rızıkını çoğaltır veya ceza olarak daraltır. *"Hatırlayın ki, Rabbiniz size: Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) artıracam ve eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir! diye bildirmişti."* (14/İbrahim, 7) *"Allah, faizi tüketir, sadakaları ise artırır (faiz karışan malın bereketini giderir, sadaka verilen malın bereketini artırır)."* (2/Bakara, 276)

Rızıklarını elde etmede insanların çalışkanlıklarının rolü vardır. Kulun rızıkının genişliğinin sebeplerinden birisi de, günahlardan kaçınmak ve namazı

dosdoğru ve devamlı kılmaktır. *"Kim Allah'tan sakınıp korkar ve günahlardan kaçınırsa, (Allah) ona bir çıkış (yolu) yaratır ve onu ummadığı yerden rızıklandırır. Kim Allah'a güvenirse, O, ona yeter."* (65/Talak, 2-3)

"Ailene namaz kılmakla emret ve kendin de ona sebat ile devam et. Biz senden rızık istemiyoruz. Seni biz rızıklandırırız. Güzel âkıbet takva ehlinindir." (20/Tâhâ, 132)

"Eğer Allah rızkı kulları için bolca yaysaydı, yeryüzünde taşkınlık yapar ve azarlardı. Fakat dilediği kadar bir ölçüyle indirir." 42/Şûrâ, 27)

"Allah, kullarından dilediği kimsenin rızkını genişletir ve dilediğine de kısar. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilir." (29/Ankebut, 82).

Rızıklanmadaki üstünlükte çalışma, sa'y ve gayretin rolü pek büyüktür. Rızıkımız, tutacağımız yola göre değişir; tutacağımız yolun Allah'ın ezeli ilmiyle bilinip kaydı ona göre yapılmış olmasıyla, levh-i mahfuz kaydında değişme olmaz.

Kısmetimde Varsa, Rızıkım Ayağıma Gelir Diyebilir miyiz?

"Kısmetimde varsa, rızıkım ayağıma gelir" diyemeyiz. Kısmeti ayağına gönderilenler, kendi imkânlarıyla rızıklarını elde edemeyenlerdir. Mesela, hareketi sınırlı mikro organizmalar, insan ve hayvan yavruları ki bunlar anaları babaları tarafından beslenir. Yetişkin ve sağlıklı bir insan, çalışarak rızkını elde edecek yeteneğe sahip kılınmıştır.

O yüzden kendi gayretiyle rızkını elde etmek zorundadır. Allah'ın koyduğu nizam budur. Peygamber Efendimiz: *"Sizler, gereği gibi tevekkül etseydiniz, (sabahleyin) aç olarak gidip (akşam) tok olarak dönen kuşu rızıklandırdığı gibi, Allah elbette sizi de rızıklandırırđı."* buyurmuştur.

Yani kuş, nasıl rızkını aramaya gidip bulmuş ve ondan yararlanmış ise, siz de Allah'a güvenip kuş gibi rızkınızı elde etmeye uğraşırsanız sizi de rızıklandırır buyurmaktadır. Demek ki rızkın temin edilmesi; aranıp bulunmasına, çalışıp elde edilmesine bağlıdır. Rızkı ayağına gönderilen-ler; bağırsaklarımızdaki saprofitler, vücudumuzdaki mikroplar, uzuvlarımızı oluşturan hücreler, yapraklarda yaşayan ufak böcekler gibi, kendi gayretiyle bunu elde edemeyecek olanlardır.

Yoksa, bu imkâna sahip kılınmış olan canlılar; arayıp bulmak, kendi gayretiyle elde etmek zorundadır. Allah, işlerini koyduğu nizam ve kanunlar çerçevesinde yürütmekte olup hiçbir şeyi başboş bırakmamıştır. Biz bunların tâbi olduğu nizam ve kanunları öğrenirsek, hareketlerimizi onlara uydururuz. Gerisi kendi bileceği iştir. O kısma bizim aklımız tümüyle ermez. Diler, rızığımızı çoğaltır; dilerse azaltır. İşte, bilmediğimiz; bunu nasıl yaptığıdır. Çalışma, ilk planda gelir, ondan sonrası tevekkülle Allah'a bağlanmaktır.

Rızık temin etme yollarını, meşru hudutlar içinde aramalıdır. Rızık elde etme yollarından herhangi birisinin ihmali, mü'minleri zor duruma düşürür. Zira her mü'min, kendi rızığını temin ederken, diğer mü'minlerin menfaatine olan hizmetleri de üretmek durumundadır. Ancak en efdal ve en temiz olan rızık elde etme yolunun cihad olduğu unutulmamalıdır.

Nitekim Peygamberi-miz: *"Faiz yemek için hileli yollara saptığınız, öküzlerin kuyruğuna yapışıp ziraatle geçindiğiniz ve cihadı terkettiğiniz zaman, Allah Teala, üzerinize zilleti musallat kılar. Dininize dönmedikçe o zilleti üzerinizden sıyrmaz."* (Ebû Dâvud, K. Büyû, c. 3, s. 740) diyerek, cihadın asla terk edilmemesini ısrarla tebliğ etmiştir.

Rezzâk (Rızık Veren) Allah'tır

Rezzâk: Çok rızık veren, yeteri kadar rızıklandıran anlamında ra-ze-ka fiilinden türemiş mübalağa ile ism-i faildir. Rezzâk, Allah Teala'nın Kur'an ve hadislerde zikredilen esmaü'l-hüsna'sındandır. *"Muhakkak Allah rezzak (gerçek rızık veren) dir. O pek çetin kuvvet sahibidir."* (51/Zâriyât, 58)

Beslenerek yaşamaları için bütün canlıların rızıklarını veren yalnız Allah Teala'dır. O'ndan başka rızık veren yoktur. *"Yeryüzünde bulunan bütün canlıların rızıkları ancak Allah'a aittir."* (11/Hûd, 6) *"Nice canlı mahluk vardır ki rızığını kendisi taşıyor. Ona da size de rızık Allah veriyor."* (29/Ankebut, 60) *"Yerde ve gökte Allah'tan başka sizi rızıklandıran bir yaratıcı var mıdır?"* (35/Fâtır, 3)

Gerçekde rızıkı yaratan ve rızıkları kullarına ihsan eden Allah olduğu halde, Kur'an'da *"Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır."* (62/Cum'a, 11) buyrulurken, bazı kimselere; fakirlere yiyecek vererek veya gıda alacakları parayı infak ederek onların rızıklanmalarına sebep oldukları için mecazen "râzık" (rızık veren) denilmiştir.

Yüce Allah'ın hayru'r-râzıkıyn (rızık verenlerin en hayırlısı) olması da şu anlamda kullanılmıştır: Rızık, Allah'tan istenmeli. O nasib etmeyince, sebeplerin hiçbir faydası olmaz. Ticaret ve en ileri seviyedeki teknik sebepler gibi esbabın

ötesinde Yüce Allah'ın öyle rızık kapıları vardır ki bunlar kapanınca, bütün sebeplerin tesirleri de kapanır. Ancak o hakiki müessir, müsebbib ve rezzâktır. Ondan başka gerçek anlamıyla rızık verecek râzık yoktur.

Allah'a tevekkül edip O'ndan istemekle beraber, O'nun takdir ettiği rızık elde etmek için bunu aramak, çalışmak ve yeryüzünde dolaşmak lazımdır. *"O (Allah), yeri size musahhar kıldı (boyun eğdirdi). O halde onun omuzlarında (köşe ve bucağında) yürüyün. Allah'ın rızıkından yiyin..."* (67/Mülk, 15)

Rızık; bedenlere ait maddî rızık ve ruhlara ait manevî rızık olmak üzere iki çeşittir. İnsanlar dahil bütün canlı bedenlerinin rızıkları, yiyecek içecek gibi şeylerdir. Bunlar da Yüce Allah'ın yarattığı bitki ve hayvanlardan temin edilir. İnsan ve cin ruhlarının rızıkları ise, saadete eriştiren bilgilerdir. Bu manevî rızıkların en şerefli de ma'rifetullah, yani Allah'ı bilmektir.

Bundan sonra diğer iman esaslarına dair bilgiler, Allah'a ibadet, kullarının haklarına riâyet ve güzel ahlakı tanıma bilgileri gelir. Bütün bunların semeresi, ebedî hayat saadetidir. Bedenlerin rızık olan zahirî rızığın semeresi, bedenlerin kuvvetlenmesi ve ölüm zamanına kadar yaşamının sağlanmasıdır.

Rezzâk ism-i şerifinden kulun alacağı hazz ve nasibin önemlileri üç kısımda değerlendirilebilir:

1- Kulun, istediği rızıkları talep etmesi için, helâl yollardan sebeplerine yapıştıktan sonra, Rabbine müracaat etmesi lazımdır. Yani fiilî duasını yaptıktan (rızık aramak için çalıştıktan) sonra, kavli duasını dille ve gönülle yapması gerekir. Hz. Musa, *"Rabbim, kendini bana göster, sana bakayım"* (7/A'râf, 143) diyerek manevî makamların en büyüğünü Rabbinden istediği gibi; acıktığında bedeninin ihtiyacı olan rızık da *"Rabbim, bana hayırdan (mal ve rızıktan) hangi şeyi indirirsen, gerçekten ben ona muhtacım!"* (28/Kasas, 24) diyerek Allah'tan maddî rızık talep etmiştir.

2- Sebeplerine yapıştıktan sonra, rızıkları taksim eden Allah'ın taksimine râzı olup kanaat etmek ve O'na şükür ve hamd etmek lazımdır. *"O halde bütün rızık Allah katında arayın. O'na kulluk edin ve O'na şükredin."* (29/Ankebut, 17)

3- Allah'ın rızık hazinesinden kendisine verdiğini, emrettiği şu şekilde Allah yolunda infak etmelidir. *"Onlar ki infak ettikleri vakit ne israf ederler, ne de cimrilik yaparlar. Allah yolunda infakları ikisi arasında ortalama olur."* (25/Furkan, 67)

Her insanın, kâfir de olsa müşrik de olsa rızıkı Allah'a aittir. Allah bütün canlılara yetecek miktarda rızık yaratır. Ama bazan yeryüzündeki zalim ve zorbalar, kapitalist sömürücüler, mustaz'af insanların haklarını gasbetmeye yeltenirler. Onların da esas cezası Allah'a aittir.

"Yeryüzünü size boyun eğdiren (istifadeniz için itaatli kılan) Allah'tır. O halde yeryüzünün sırtlarında dolaşın da Allah'ın size ihsan ettiği rızıklardan istifade edin." (67/Mülk, 15) Yeryüzünün insana boyun eğmesi; işlenmeye ve verimli kılınmaya müsait oluşudur.

Faydalı olan nimetlerin ortaya çıkarılmasını sağlamak ve Allah'ın ihsan ettiği rızıkları temin etmek, insanların önemli faâliyet sahalarıdır. Ziraat, ticaret, zanaat ve diğer faâliyetlerin sebebi, yeryüzünde mevcut olan nimetlerin ve rızıkların ortaya çıkarılmasıdır. Dolayısıyla rızık kavramı, insan hayatında önemli bir yere sahiptir.

Bazı müslümanlar rızıkı, talep edip sebeplerine yapışmaya lüzum kalmadan, önüne konacak şeyler zannetmektedir. Halbuki rızık, mahlukatının yararlanması için Allah'ın yarattığı şeyler olup, elde edilmesi sarf edilecek gayrete bağlıdır. Her canlının rızıkının belli oluşu, onun ne yapıp, rızıkını nasıl ve ne miktarda sağlayacağını bilmesinden dolayı kaydedilmesidir. Armut piş, ağzıma düş anlamında değildir rızık. Kimsenin bir başkasının rızıkını elinden alamayışı da bu kayda uygun düşmesi zorunluğundandır.

Biyoloji İlminin Verileri Işığında Rızık

Canlılar; rızıklarını Allah Teala'nın yarattığı bitki ve hayvanlardan elde ederler. Bunları da Allah, bitki ve hayvanların tohum hücrelerine koyduğu gen (DNA=Deoksiribo Nükleik Asit) planlarına göre yaratır. Bitkilerin yapılarıyla ilgili planlarındaki bilgi, her sayfasında bin kelime bulunan elli bin sayfalık kitaptan fazladır. Her bir hayvanın DNA (yaratılış planı)ndaki bilgi ise, toplamı beş yüz bin sayfayı tutan kitapların verdiği bilgiden fazladır.

Bitki ve hayvanlar; planlarına göre, oksijen, hidrojen, karbon, azot, fosfor, kükürt, kalsiyum, potasyum, magnezyum gibi elementlerden teşekkül ettirilen protein, karbonhidrat ve lipid (yağ) moleküllerinden yaratılmıştır. Bu dev moleküllerin son derece nizamlı bir şekilde düzenlenmesiyle hücreler ve dokular yaratılmıştır.

Zamanımızda canlıların hangi elementlerden teşekkül ettiği bilindiği halde ve kimya ilminin de son derece ilerlemesine rağmen yapılan deney ve gözlemler; et, süt, bitki, hatta bir buğdayın toplu iğne ucu kadar bir kabuğu gibi, bir canlının

beslenmesini sağlayacak ve yaşamasına sebep olacak bir rızkın elementlerinden kimyasal yollarla sentezlenemediğini göstermektedir. Sakarin gibi bazı tatlandırıcılar kimyasal işlemlerle sentezlenmiştir, ama bu bir gıda değildir. Kalorisi olan ve beslenmeye yarayan bir şeker de değildir.

Sadece tatlı olmaktan başka bir özelliği olmayan bir bileşiktir. O halde; cansız, şuursuz ve bilgisiz maddelerin aralarında ittifak edip tabiata konulmuş kimya kanunlarını kullanarak bir rızkı sentezlemelerine imkân yoktur. Rızkı kendilerine verdiği can yoluyla bitki ve hayvanlarda yaratan yalnız Allah Teala'dır. *"Onlar (materyalistler) Allah'ı bırakıp da kendileri için yerden ve göklerden hiçbir rızka sahip olmayan ve buna (rızık vermeye) güç yetiremeyen maddelere taparlar. O halde (rızık veren Allah olduğuna göre) Allah'a eş ve benzer isnad etmeyin. Allah bilir, siz bilmezsiniz."* (16/Nahl, 73-74)

"Rızkınıza şükredeceğinize, siz her halde (O'nu) yalanlamaya mı kalkışırsınız?" (56/Vâkıa, 82) *"O (Allah) eğer rızkınızı tutup kesiverse size rızık verebilecek olanlar kim?"* (67/Mülk, 21) (2)

Fen Bilgisi Verileri Işığında Rızık

Bütün yaratıklara rızkını veren Rabbımız, mahlukatını rızıklandırmak için öyle mükemmel, öyle hoş ve güzel, aynı zamanda akla durgunluk veren öyle muhteşem bir sistem kurmuş ki, hayran kalmamaya imkân yoktur. İncelediğimizde, bu sistemin ne kadar ince bir hesabın eseri olduğunu ve ne kadar ustalıkla uygulanmakta bulunduğunu görür ve hayranlıkla yaratıcının büyüklüğünü kavrarız. *"De ki; gökten yağmur gönderip bitkileri çıkarıp size rızık (olarak) veren kimdir?"* (10/Yûnus, 31). Bilindiği gibi, yiyeceklerimizden çoğunu Allah'ın büyük lütuflarından olan yağmur sayesinde sağlarız. Eğer yağmur olmasa, akar sularımız da olmaz.

Akar su ile sulamamız da imkânsız olur. Kurak geçen senelerde çekilen su sıkıntısını hepimiz biliriz. Kuraklığın devamlı olduğunu düşünün, halimiz ne olurdu? Arz üzerinde bitki namına bir şey kalmaz ve bulunmazdı. Yağmuru yağdıran, topraktan bitkilerin ve gıdamızı teşkil eden hububat, sebze ve meyvelerin yetişmesini sağlayan Cenab-ı Hak'tır.

Çeşitli gıdalarımızın her biri yaratılma ürünü olduğu gibi, toprak tarafından tekrar tekrar verilmesinin nasıl meydana geldiğini düşünelim. Eğer bu çeşitli gıdalar yaratılmamış olsaydı, ya da toprak bunları yetiştirecek imkâna sahip kılınmamış olsaydı, bunları nereden, nasıl elde edebilirdik? Eğer gökleri yaratıp

oradan yağmuru indirmese, toprağı yaratıp bunları yetiştirecek özelliklere sahip kılmasaydı hiç birini elde edemezdik. Onun için ne kadar şükretsek yeridir.

"De ki; size gökten ve yerden kim rızık veriyor?" diye soruyor. Bu soruya cevap vermemiz gerekiyor. Bu konuda tefekkür etmek, rızık veren zat'ın lütfunu düşünmek ve gereğini yerine getirerek şükretmekle bu sorunun cevabı verilmiş olur. Eğer Allah, yararlandığımız imkân ve nimetleri yaratmasa, bugünkü rahatlık ve mutluluğa kavuşmamız mümkün olur muydu? Bunları Allah'tan başkasının verebileceği düşünülebilir mi? Bu sistemin bazılarını, toprağın nasıl itaatkâr bir hazine haline sokularak bize bol bol yiyecek sağladığını görelim. Her birinin tükenmeden ihtiyaçlarımızı karşılamak imkânına nasıl bir sistem ve mekanizma ile kavuşturul- duğunu göz önüne getirelim:

Rızık Konusunda Yeryüzündeki Mûcizevî Yardımlaşma

Yeşil bitkiler güneş enerjisinden yararlanarak, toprak ve havadan aldığı maddelerle beslenip gelişir. Çeşitli maddeleri meydana getirir. Bunlardan pek çok canlı yararlanır. Bu canlılardan küçükleri, kendisiyle beslenen daha büyük canlılara gıda teşkil eder. Bu daha büyük canlılarla beslenen onlardan büyük veya kuvvetli canlılar vardır. Bunlarla da daha büyükleri gıdalanır. Bu sayede canlılardan bir çoğunun gıdaları sağlanmış olur.

Bunların ölmesiyle de çok küçük olan canlılar (mikroplar, kurtlar...) faaliyete geçerler. O ölüyü parçalayarak bitkilerin faydalanabileceği hale koyarlar. Bazı bakteriler parçalanmış gıdaları toprak nitratları haline getirir. Topraktaki azot birleşikleri amonyum nitrat ve nitritlerden bakterilerin faaliyeti sayesinde bitkiler istifade eder. Diğer bazı bakteriler toprak nitritlerini serbest azota çevirir. Bu da atmosfere geçer.

Diğer bazıları ise atmosferin azotunu amino asitlere çevirerek bunların azotlu bitkilerce kullanılmasını sağlarlar. Hayvanlar, ya bu bitkileri ve bunları yiyen diğer hayvanları yiyerek gıdalanır. Bunların ölümü ile de bu devir tekrarlanır. Böylece bütün yaratıklar gıdalarını bulur, hayatlarının devamını sağlarlar.

Bu devr-i dâim olmasaydı, milyonlarca tür canlı nereden gıda bulup hayatlarını sürdürebilirlerdi? Bu muhteşem tertip çok büyük bir bilgi ve maharet ile düzenlenmiş olup, ne diğer canlılara gıda vazifesi gören türlerin yenilip ortadan kalkmasına, ne de bir kısım canlıların aç kalmasına meydan bırakmamaktadır. Çok ince hesaplara dayanan bu mükemmel sistem sayesinde gıdalarımız tükenmeden ihtiyaçlarımızı karşılamakta devam etmektedir.

Her birinin üremesi, cüssesi, korunması hep bu nizamın devamına yeterli olacak şekilde verilmiştir. Birinin diğerini ortadan kaldırarak soyunun tükenmesi önlenmiştir. Bunun düzenlenmesi, en büyük hesap uzmanlarının, en dâhî bilginlerin, en gelişmiş bilgisayarlar veya teknolojik araçlarla bile başarabileceği işlerden değildir. Kaldı ki, bunun hesabını yapıp, aksatmadan uygulayıp canlısına göre bunların verilmesi, ancak ve ancak mutlak kudret sahibi, âlemlerin Rabbı ve Razzâk'ı olan bir Yaratıcı'ya muthaçtır. Başka türlü olması imkânsızdır.

Denizlerdeki Durum

Durum, denizlerdeki gıdalar için de yukarıda anlatılana benzer. Denizlerde yosunlar ve deniz bitkileriyle geçinen küçük canlılar, onlarla geçinen balıklar ve diğer suda yaşayan varlıklar, onlarla geçinen daha büyükleri ve daha da büyükleri... Ve büyüklerle geçinen daha küçükleri. Bütün bu gıda bulma hali evrenin tek rezzâkı Allah'ın, yarattıklarını doyurmak için kurduğu mekanizmanın ârızasız işleyişi sayesinde imkân dahiline girmektedir. Allah'ın, Kur'an'da belirttiği yarattıklarının rızkını tekeffül etmesi (üzerine alması), bu harika nizamın uygulanışı ile canlanıp tahakkuk etmektedir.

Yalnız bu konuda unutmamak gerekir ki, insanlar, yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak yaratılmışlardır. Türlerin azalıp çoğalmasında veya yok oluşunda gücünü ıslaha da ifsada da kullanabilen halifelik yetenekleriyle donatılan insanların müessir rol oynama imkânı sözkonusudur. *“İnsanların kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde fesad çıktı, düzen bozuldu, ki Allah yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de (tuttukları kötü yoldan) dönerler.”* (30/Rûm, 41)

Bütün canlı ve bitkiler Allah'ın yaratması ile varlık kazanmışlardır. Bu çeşitli bitki ve canlıları ondan başkasının meydana getirmesi mümkün değildir. Her bitki ve canlı ancak kendi tohumu ile vücuda gelir. Aralarındaki ilişkiler ve harika nizam, bütün canlıların bir düzenleyicisi, bir Rabbı ve bir Razzâk'ı bulunduğu şüpheye yer bırakmayacak mükemmeliyettir.

Dolayısıyla bütün mahlukat, Allah'ın yaratmasıyla varlık kazandıkları gibi; O'nun rızıklandırması ile hayatlarını devam ettirebilmektedirler. İnsan, bu yaratılanlar dışında başka bir şey bulup ortaya koyabiliyor mu? Allah'ın dışında gözde büyütülen, korkulan, tanrı yerine konulan, tapılanlar, bırakın bütün evrendeki canlıları beslemeyi, bir canlı yaratabiliyor mu? *“Ey insanlar! Size bir misal verildi; Şimdi onu dinleyin: Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız, o maksatla bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, onu da geri alamazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de!”* (22/Hac, 73)

Bütün varlıkların Allah'ın yaratmasıyla meydana geldiklerini bildiğimize göre, ne suretle olursa olsun rızıklanmamızın da, yarattıklarının hiç birini rıziksız bırakmayan Allah'ın lütfu olduğunu kabule mecburuz. Rızıkların hayatımızı devam ettirmede, güç ve enerjimiz üzerinde faydaları yanında şeklen güzellikleri, lezzet olarak da tadlarını düşündüğümüzde, Rabbımız ve Razzâk'ımızın ne kadar cömert olduğunu anlamış oluruz.

Nimetlerin lezzetini anlatmak, güzelliklerini anlatmak-tan daha zordur. Âhiret nimetlerinin özellikleri ve oradaki rızıkların güzellikleri ise, aklımızın, hayalimizin ulaşamayacağı kadar muhteşem!

Canlıya besin teşkil eden gıdaların, sindirim organlarınca asimile edilerek o canlının hayatının devamını sağladığını biliyoruz. Kullanılan gıda artıkları, canlı için zehir durumuna gelmiştir. Onun için dışkı ve idrar şeklinde dışarı atılır. Canlı için zehir haline gelerek bozulan bu maddeler, bitkiler için besin maddesidir. Toprağı bereketlendirir. İnsanlar ve hayvanlar amonyak ve tuzlarından azotlu maddeler meydana getiremezler.

Fakat bazı bakteriler uzviyete girer, amonyaktan uzvî azotlu birleşikler yaparlar. Mikroplar telef olduktan sonra albüminlerinden insan ve hayvanlar istifade ederler. Vitaminlerden bir kısmı da bu sayede oluşurlar. Bunlar öyle ince ve girift hesapların neticesidir ki, hiç birinin tesadüfler sonucu rast gele meydana gelmiş şeyler olduğu iddia edilemez.

Bütün bunlar, bu düzeni çok ince bir hesapla kuran ve koruyan bir Yaratıcı'yı, bir Rabb ve Razzâk'ı isbatlıyor. Yoksa bu iş, dünya yaratılalıdan beri nizam bozulmadan yürümez, bir yerde durur ve her şeyin yokluğu, canlıların açlıktan telef olduğu görülürdü. İşler o kadar ustalık ve mükemmel ayarlanmış ve tertiplenmiş ki, öğrenince hayran kalmamak mümkün olmuyor.

Bir tür canlı için sevilmeyen veya zararlı olan, diğerinin talip olduğu gıda oluyor; onu alıp faydalanıyor. Birinin dışarı attığı atık ve artık maddeler, diğerinin aradığı maddeyi teşkil ediyor. Onu alıp istifade ettikten sonra, diğeri için tasfiye edilmiş, arıtılmış bir halde istifadesine sunuyor. Bunlar ne kadar hoş ve ilginç şeyler, ne muhteşem işler! Ne kadar da güzel işliyor. Sen ne büyüksün ya Rabbi!

Su ve Rızık

Yerde meydana gelen bitkilerin, toprağın bize merhametinden geldiğini iddia edemeyeceğimiz gibi, yağmurun da, bize ve diğer canlılarla bitkilere acıdığından indiğini ileri süremeyiz. Bize rızık vererek bizi düşünen, yağmuru rahmet olarak gönderen zattır Rabb. *“İçmekte olduğunuz suyu, bildirin bana. Buluttan onu siz mi indirdiniz, yoksa biz miyiz indiren? Dileseydik onu tuzlu, acı bir su yapardık. Şükretmeniz gerekmez mi?”* (56/Vâkıa, 68-70)

Su: Zaruri ihtiyaçlarımızdan biri, hayat için vazgeçilemez bir unsurdur. Ya mevcut deniz, nehir, menba suları doğrudan doğruya buharlaşarak bulutları veya yağmuru meydana getirerek sebze, meyve, tahıl, ot, ağaç vs.nin faydalanması sağlanmakta, veya canlıların istifadesine sunulmaktadır.

Canlıların kullandığı sular da idrar, ter, nefeslenme, dışkı...olarak; bitkilerde ise yapraklardan ve benzer şekilde tekrar atmosfere (dünya havasına) iade edilerek kullanılmakta; fakat varlığını koruyabilmesini sağlayan bir devr-i dâime tâbi bulunmaktadır. Ancak bu sayede varlığını koruyabilmektedir. Yoksa bu kadar sarf edilmesi dolayısıyla, buhar, yağmur ve kar şeklinde yeniden arza döndürülmemiş olsaydı tükenirdi. Hazıra ne dayanır ki? Sonra iade edilmiş tasfiye edilmiş, temizlenerek arıtılmış olmasaydı, kullanılamaz hale gelirdi.

Zaman geçince çabucak kirlenirdi. Esasen tüketilen suların yağmur halinde tekrar iade özelliği olmasa, sular yalnız durgun sulardan ibaret kalır, menba suları olmaz, dolayısıyla akar su da bulunmazdı. O zaman da kirlenmenin ne kadar yaygın olacağını kestirebiliriz. Artık bulunsa bile onu kullanabilmek çok büyük çapta arıtmalara bağlı kalırdı. Fakat kuraklık hiçbir canlı için yaşama imkânı bırakmazdı. O yüzden, yağmurun yağması ve suyun devr-i daim etmesinde de çok güzel tertiplenmiş, yeryüzünün imarı ve yaratıkların rızık yönünden muazzam bir düzenin varlığı söz konusudur. Suyun rahmet olduğu, Allah'ın rahmeti olduğu ve düşünenler, okuyanlar için âyet olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır.

Diğer nimetlerini de göz önüne getirince hepsinin Cenab-ı Hakk'ın ihsanı olduğunu kabul ederek, şükür ve hamd üzere olmamız icap eder. *"Sizi yeryüzüne yerleştirdik. Size orada geçim vasıtaları verdik. Ne kadar da az şükrediyorsunuz?"* (7/A'râf, 10) Allah, koca evreni insanın hizmetine tahsis etmiş, zemini, semayı onun geçimini temin edecek şekilde düzenlemiş ve bunlardan faydalanma imkânlarını bahş etmiştir. Bütün bunlara rağmen şükretmemek büyük bir nankörlüktür.

Allah'ın yarattığı her şey hayırlı ve güzeldir. Münkirlerin zannettiği gibi basit canlı yoktur. En basit kabul edilenler bile, besin seçme ve tedarik etme yeteneği, besinden yararlanma ve kullanma sanatı, besin artıklarını dışarı atma mahareti, enerji üretme yeteneği ve yerine sarfedilmesi, çalışma sırasında organlar arası koordinasyonu sağlaması, hayatını devam ettirebilmek için lüzumlu organları

bünyesinde koruma ve görevlerinde başarı göstermesi, üreme mekanizmasının işleyişi, dış etkilere korunmayı başarması gibi nice karışık ve ince işlerin hakından gelebilen mükemmel eserlerdir.

Üzerlerine düşen hayatî işlerin hepsini bir arada noksatsız yerine getirebilmektedirler. Demek ki tek hücre de olsa her canlı, muhteşem ve akıl almaz bir ilâhî mûcizedir. Hatta o tek hücreyi en mükemmel fabrikalarla kıyaslayabiliriz. Ve bu minik canlı fabrikanın âlet ve makinaları, ustaları, işçileri bizim kurduklarımızdan çok daha güzel ve başarılıdır. Hiçbir görev aksamamakta, her iş tam zamanında görülmektedir.

Kendiliğinden oluşa inananlar, her şey maddeden ibarettir diyenler bile böyle bir muhteşem eserin tesadüfler sonucu veya kendiliğinden meydana geldiğini kabul edemezler. Mikron (=milimetrenin binde biri) ile ölçülen bu çok ufak canlıların bu kadar karışık işleri aksatmadan, nasıl bu kadar mükemmel şekilde başardığını öğrenip de hayrete düşmemek mümkün olmaz. Canlılardan hiç biri basit değil; kavrayamayacağımız kadar mükemmel, girift ama düzenli varlıklardır. Bunlar ancak Allah'ın yaratma, rızık verme ve yaşatma sanatının eseridirler. (3)

“Nice canlı var ki, rızkını taşıyamaz. Onları da, sizi de Allah besler. O, işiten ve bilendir.” (29/Ankebut, 60). Yani, nice canlı var ki, âcizlikleri, zayıflıkları yüzünden rızıklarını taşıyamaz veya toplayıp biriktiremezler. Yanlarında hiçbir şey olmadan sabahlarlar. Bu zayıf, güçsüz canlıları da, sizi de ancak Allah rızıklandırıp besler. Ey insanlar, rızkınızı taşımaya ve kazanmaya güç yetiremezseniz de, aynı şekilde sizi de rızıklandıran ancak Allah'tır. Çünkü O, size güç vermese, kazanç yollarını göstermese, rızkını taşıyamayan hayvanlardan daha âciz kalırdınız. Allah, her şeyi sebeple besler.

O, sebeplerin yegâne müsebbibi (vücuda getireni)dir. *“Şüphesiz rızık veren, sağlam kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır”* (51/Zâriyât, 58) Her rızka ihtiyacı olanı besleyen, Allah'tan başkası değildir. O, güçlüdür. Sonsuz kuvvet sahibidir. Noksatsız bir otoriteye sahip olup her şeye güç yetirendir.

Allah, rızık veren sağlam kuvvet sahibi olduğuna göre, mü'mine yakışan, rızkı yalnız O'ndan istemesidir, başkasından değil. *“Siz rızkı Allah'ın yanında arayın.”* (29/Ankebut, 17) Buna göre mü'min, rızkı elde etme konusunda Rabbına tevekkül etmesi, kendisine rızık sebeplerini kolaylaştırması, sebeplere bilfiil sarılması ve bu hususta kendisine yardımcı olması için Allah'a dua etmesi gerekir.

Allah'ın Kullarına Rızık Vermesindeki Sünneti (Değişmez Yasası)

Allah, canlıları hareket ve bir yerden bir yere intikal ederek rızık kazanmanın sebeplerine sarılma yeteneği üzerine yaratmış, onları belli bir kabiliyet ve bedeninde rızık kazanmasına yardımcı olacak organlarla azıktandırmıştır. Kullarına rızık verme hususunda Allah'ın sünneti (ilahî kanunu), kendi seçimleriyle sarıldıkları sebepler sayesinde rızıkın kullara ulaşması, Allah'ın, o sebepleri onlara kolay kılması, çalışmak suretiyle onları rızık kazanmaya çağırması ve hatta bunu emretmesidir.

Rızık Kazanmak İçin Çalışmak

Allah'ın, kullarını rızıklandırmadaki sünneti'nin, kazanma sebeplerine tutunmalarıyla bu rızık onlara ulaştırması ve bu sebeplere yapışmayı onlara emretmesi tarzında olduğunu belirtmiştik. Yeryüzünün çeşitli bölgelerine gitmek de bu sebeplerdendir. *“O size yeri boyun eğer yaptı. Haydi onun omuzlarında yürüyün ve Allah'ın rızıkından yiyin.”* (67/Mülk, 15). Yani, yeryüzünün dilediğiniz değişik cihetlerine seyahat veya göç ederek yolculuğa çıkınız.

Ticaret ve kazanç konularında çeşitli iklim ve bölgelerini dolaşınız. Allah, yeryüzünü yumuşak yaratmıştır. Öyle ki onda yürüyüşünüz, araçlarla yolculuğunuz çok kolay olmaktadır. *Ve Allah'ın rızıkından yiyin.* Yani, Allah'ın sizi nimetlendirdiği şeylerden istifade edin. Rızık kazanmada sebeplere tutunmanın müstahap olduğuna bu âyet delildir. Bu konuda hadis-i şerif de şöyledir: *“Gerçekten Allah, çalışıp kazanan mü'min kulunu sever.”* (İbn Kesir, c. 4, s. 397)

Çalışmak, rızık kazanmak ve rızıkın insanlara ulaşması için alışlagelen bir yoldur. Çalışmak, odun toplamak gibi her ne kadar zorlu bir gayret olsa da, müslümanın çalışmaya gücü oldukça, insanlardan sadaka istemesinden, dilenmesinden hayırlıdır. *“Sizden birinin ipini alarak odun demetini sırtlanıp onu satması, -Allah onu dilencilikten korusun- versinler, vermesinler dilenmesinden daha hayırlıdır.”* (Askalâni, S. Buhâri Şerhi, c. 3, s. 335)

Rızık kazanmak için çalışmak ve sebeplerine sarılmak, tevekküle aykırı değildir. *“Eğer hakkıyla Allah'a tevekkül etmiş olsaydınız, aç çıkıp tok dönen kuşlar gibi rızıklandırılırdınız.”* (Ahmed b. Hanbel) Ömer b. Hattab (r. a.) bir topluluğa uğradı ve onlara “siz kimsiniz?” diye sordu. Onlar da: “Biz mütevekkil (tevekkül edici)leriz” dediler. O da; “Hayır, siz müteekkil (yiyici)lersiniz. Mütevekkil, tohumunu saçan ve sonucunu Rabbına havale eden insandır.” buyurdu. (Tefsir-i Âlûsi, 29/19)

Ahmed bin Hanbel, evinde veya mescidde oturup “ben çalışmam, nasıl olsa rızkım ayağıma geliyor” diyen adam hakkında sorulunca şöyle demişti: “O, ilimden yoksun cahil adamdır. Oysa Rasulullah (s.a.s.) “Allah, rızkımı mızrağımın ucunda yaratmıştır.” buyurdu. (Askalani, S. Buhâri Şerhi, c. 11, s. 305-306)

Açgözlülük yapmadan, kimseye zulmetmeden ve insanlara yüzüsu dökmeden mal ile rızıklandırılan kimsenin malı hakkındaki Sünnetullah, o mala bereket verilmesi tarzında cereyan eder. “Mal, yeşil (taze) ve tatlıdır. El açıklığıyla onu ele geçirenin malına bereket verilir. İnsanlara zulmetmek için kazananın malı ise bereketlenmez. Onun durumu, yiyip doymayan kimse gibidir. Üstteki el, alttaki elden hayırlıdır.” (a.g.e. 3/335)

Hadiste malı, mala rağbeti ve insanların ona olan hırsını, lezzetli yeşil bir meyveye benzetiş sözkonusudur. Çünkü kuruya nisbetle yeşil (taze), tek başına arzulan niteliktedir. Hadisten anlıyoruz ki, mal elde edip de onu şerre alet etmeyen, yani insanlardan istemeden, yüzüsu dökmeden kazananın malına bereket verilir. İnsanlara sataşmak, üstünlük taslamak (müstekbir, kapitalist, sömürücü olmak) ve bu yönde aşırı istekli olmak ise malın bereketini kaçıır. “Bereket verilir” demek, bir şeyde ilahî hayrın var olması demektir.

Bereket; hiç umulmadık yerden, bilinmedik şekilde ve görülmedik biçimde ilahî hayrın ulaşması demektir ki gözle görülenin de görülemeyen, hissedilemeyen artışı vardır. İşte o mübarektir, onda bereket vardır. Kur’an’ın belirttiği gibi zekâtı, sadakası verilen mal, gözle görülür biçimde azalmaz; aksine bereketlenir. (Bkz. 2/Bakara, 276)

Rızkın Temizinden Faydalanmak

Helal kılmak da, haram kılmak da Allah’a ait bir haktır. Hiç kimsenin, zühdünden, yani dünyaya rağbet etmemesinden dolayı, nefsini kırmak için ve Allah’ın mubah kıldığı bir şeyi, lezzet verdiği için haram kılması caiz değildir. Bir şey, helal ise, nefsimizin hoşuna gidecek şekilde temiz ve lezzetli de olsa, ondan yararlanmak caiz olur. Çünkü İslâm, mubah oldukça lezzet veren şeylerden faydalanmayı kişiye yasaklamamıştır.

Eğer o şey, haram ise, ondan uzak durmak ve o nitelik onda oldukça onu kullanmamak gerekir. Allah, haram kılmadığı bir ziyneti, süsü veya temiz rızıkları haram sayanları reddeder. “De ki: ‘Allah’ın, kulları için çıkardığı süsü ve güzel rızıkları kim haram etti?’ De ki: ‘O, dünya hayatında mü’minlerindir; kıyamet günü de yalnız onlarıdır.’ İşte biz, bilen bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz.” (7/A’râf, 32)

Temiz rızıklar, dünya hayatında kulluk yapan mü'minler için yaratılmıştır. Her ne kadar kâfirler dünyada onlara ortak olsalar da, o nimetler âhiret gününde sadece mü'minler için olacak, kâfirlerden hiç kimse onlara ortak olmayacaktır. Çünkü cennet kâfirlere haramdır. Kişiyeye düşen, helalinden ne bulduysa yemesi, leziz olana kendini zorlamaması ve bunu âdet ve alışkanlık haline getirmemesidir. Tiryakilik, alışkanlık yapan, onsuz yapamadığımız şeyler, giderek helal olmaktan çıkan bir duruma gelebilir.

Tiryakilik yapan gıdalardan sakınmaya çalışmalıdır. Peygamberimiz, bulunduğu zaman karnını helal yiyeceklerle doyurur, şükreder; bulamayınca da sabrederdi. Eline geçtikçe tatlı yer, rastladıkça bal şerbeti içer, buldukça et yedi. Bunların hiç birini özellikle yapmadığı gibi; âdet ve alışkanlık da edinmemişti. (Tefsir-i Kurtubi, c. 7, s. 198)

Rızık Genişlemesi ve Daralması

Allah, bazan kulunun rızkını geniş tutar, bazan da kısar. Kulunu zengin veya fakir kılmak O'na aittir. Bu durum, rızık verilen kişinin, salih bir kul olduğuna, rızık kısılan kişinin ise salih olmadığına delil olmaz. Zira zenginliğin elde edilmesi, kazanılmış bir hak olmadığı gibi; sahibi de Allah'ın hoşnutluğunu kazandığı için zengin kılınmış değildir. Çünkü Allah, çoğu kez âsî, günahkâr ve kâfirlerin rızkını geniş tutar. Bunu, ya dilediğini yaptığı ve istediği tarzda hüküm verdiği için yapar, yahut da bir maslahat ve bir hikmetten dolayı yapar. Allah, bazan sâdik kullarına kendisinin bildiği bir hikmetten dolayı veya sünnetullahı (genel yasaları) gereği rızık dar tutar. Kulun, bunu bir mükâfat veya Rabbına yakınlık veya ceza ve Rabbına uzaklık derecesi tarzında telakki etmemesi gerekir.

“Fakat insan böyledir; Rabbı ne zaman kendisini imtihan edip ona ikramda bulunur, ona nimet verirse; ‘Rabbim bana ikram etti’ der. Ama Rabbı onu imtihan edip rızkını daraltırsa; ‘Rabbim bana ihanet etti, beni küçük düşürdü’ der. Hayır, doğrusu siz, yetime ikram etmiyorsunuz. Yoksula yemek vermeye teşvik etmiyorsunuz. Mirası, helal haram demeden yiyorsunuz. Malı da pek çok seviyorsunuz.” (89/Fecr, 15-20)

İbni Kesir, bu âyetin tefsirinde şöyle der: İmtihan maksadıyla rızkını geniş tuttuğunda, kulunun bunun kendisi için Allah'tan bir ikram olduğu kanaatını taşımasını Allah hoş karşılamıyor. Zaten durum, böyle değildir. Bu bir imtihandır, bir sınamadır. Aynı şekilde, rızkını daraltarak imtihana tâbi tuttuğunda ise zanneder ki bu, kendisi için bir ihanettir. Allah, “*kellâ = hayır*” diyor. Yani, durum zannedildiği gibi değil. Ne bunda, ne onda.

Çünkü Allah, malı, sevdiğine de verir; sevmediğine de. Burada gaye, her iki durumda da Allah'a itaata teşviktir. Zengin olunca, bununla Allah'a şükretmesi, fakir olunca da sabretmesi. İşte bu sabır ve şükür ile kulun Rabbına yakınlık derecesi söz konusu olur. (İbn Kesir, Fecr Suresi tefsirinden)

Rızıktaki Farklılığın Hikmetleri

“Rabbının rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz taksim ettik ve onlardan kimini ötekine derecelerle üstün kıldık ki, biri diğerine iş gördürebilsin. Rabbının rahmeti, onların toplayıp yığıdıklarından daha hayırlıdır.” (43/Zuhruf, 32)

“Allah, kullarına rızık bollaştırsaydı, yeryüzünde azarlardı. Fakat dilediği ölçüde indiriyor. Çünkü O, kullarından haberdardır, her şeyi görendir.” (42/Şûrâ, 27)

Şiddetli fakirlik içinde de olsa, mü'min, Allah'ın hikmeti gereği olan bu farklılıktan dolayı mahzun olmaz. Çünkü insana verilen tüm dünyalık, az bir metâ ve geçici bir zevktir. Onun için mü'minin haksızlık etmesi, gaye ve gayretinin dünyalık olması ve onun yokluğu veya elden çıkması durumunda fazlaca üzülmesi doğru olmaz. Çünkü mü'minin maksadı âhiret; gayesi Allah'ın rızasıdır. Ve o, dünyanın Allah katındaki değersizliğinin derecesini bilir. *“İnsanlar bir tek ümmet olacak olmasaydı, Rahman'ı inkâr edenlerin evlerine gümüşten tavanlar ve üzerine binip çıkacakları merdiven yapardık. Ve evlerine kapılar ve üzerine yaslanacakları koltuklar, kanepeler ve süsler verirdik. Bütün bunlar, sadece dünya metâından ibarettir. Âhiret ise, Rabbının katında sakınanlara mahsustur.”* (43/Zuhruf, 33-35)

Yani, cahillerin bir çoğu mal vermemizin, verdiğimiz kimselere olan sevgimizin bir delili olduğuna inanmayıp, mal için küfür üzerine toplanmasalardı, *“Rahman'ı inkâr edenlerin evlerine gümüşten tavanlar ve üzerine binip çıkacakları merdiven (asansör) yapardık.”* Yani, merdiven, kapılar, koltuk ve yastıklar hep gümüşten olacak. Ama, bütün bu dünyalıklar, Allah katında değersiz ve geçici olan şeylerdir.

Mü'min, rızık darlığında ve başkaları için bir genişlik sözkonusu iken, kendisinin çektiği sıkıntı karşısında dünyalık hiçbir şeye üzülmez. Onun hırs ve gayreti, Allah rızasına ve âhirete yöneliktir; dünya metâına değil. Çünkü, *“dünya, Allah katında bir sivrisineğin kanadı kadar değerli olsaydı, hiçbir kâfire asla ondan su içirmezdi.”* (Tirmizî)

Bu söylenenlerden, müslümandan fakirliğe teslim olmasını ve çalışmayı bırakmasını istediğimiz anlaşılmamalıdır. Burada kast edilen, müslüman, sebeplere tutunma konusunda dinin kendisinden istediği şeyi yerine getiriyor ve rızık kazanmak için meşru yollarla çalışıyor da buna rağmen rızık az ve kısıp kalıyorsa, onun yukarıda ifade edilenleri hatırlaması, elinin darlığından ve rızıkının azlığından dolayı üzülp huzursuz olmamasıdır.

Rızık Genişliği İmtihanı Karşısında Müslümanın Tutumu

Rızıkın bollaşıp yayılması durumunda müslümana düşen, bütün gaye ve incelikleri göz önünde bulundurması, Allah'ın zenginlere gösterdiği görevleri yerine getirmesidir. Bu görevler, kısaca şunlardır:

a- Yakînen inanmalı ve zihninde tutmalı ki, elindeki mal, Allah'ın malıdır. *“(O muttakiler ki,) Bizim rızıklandırdığımız şeylerden infak ederler (Allah için harcarlar).”* (2/Bakara, 3) *“Ve Allah'ın, size verdiği malından onlara da verin.”* (24/Nur, 33) *“Bu (mal), Allah'ın rızıklarından (bir rızık)dır. Size verdiğimiz rızıktan infak edin (Allah için harcayın.)”* (63/Münâfikun, 10)

b- Malı kötüye kullanmaktan (zulüm ve sömürü vasıtası yapmaktan – tuğyanu'1 mal-) sakınmalıdır. Çünkü mal, bazan sahibini azdırır. *“Size verdiğimiz rızıkın temizlerinden yiyin. Ama bu hususta taşkınlık etmeyin; sonra gazabım üzerinize iner. Kimin üstüne gazabım inerse artık o, (ateşe) düşmüştür.”* (20/Tâhâ, 81) Allah'ın verdiği rızıkta tuğyan, yani azgınlık; rızık verene nankörlük etmek, eğlenceyle meşgul olup rahat bir hayatla oyalanarak kulluğu unutarak nimetlerin şükrünü eda etmemek ve mallarını günah yollarda harcamak, fakir fukaranın haklarını gözetmemek suretiyle hududullahı (Allah'ın çizdiği şer'î sınırları) çiğnemek şeklinde olur.

c- Karun ve Salebe kıssasını aklında bulundurması gerekir. Karun'a Allah çokca mal vermişti de, o azmış ve mal onun şımarmasına sebep olmuştur. Hatta daha da ileri giderek malı, kazanç yollarını bilmesi sayesinde kendisinin elde ettiğini iddia etmişti. Taşkınlığının sonucu da Kur'an'ın haber verdiği gibi olmuştur: *“Nihâyet biz, onu da evini de yere batırdık!”* (28/Kasas, 81)

Rızık Darlığı İmtihanı Karşısında Müslümanın Tutumu

Rızıkın darlığı halinde müslüman için doğru olan tutum şu tarzda gerçekleşir:

a- Müslüman yakînen bilmeli ve aklında tutmalı ki, rızkın genişlemesi ve daralması, Allah'ın kuluna ikramının veya ona –hâşâ- ihanet etmesinin, onu horlamasının bir işareti değil; sadece kul için sına ve denemedir. Rızıkta bir darlık sözkonusu olunca bu, Allah'ın, kulunu imtihan etmeyi murad ettiğine delalet eder. Allah, kullarını dilediği zaman dilediği şeyle imtihan eder.

Açlıkla imtihan ise, mü'minler için şu veya bu şekilde mutlaka olacaktır. *“Andolsun ki sizi biraz korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azalma (fakirlik) ile imtihan eder, deneriz. (Ey Peygamber!) Sen sabırlı davrananları müjdele.”* (2/Bakara, 155)

b- Bu durumda bilmeli ki, sarılıp yerine getirmesi gereken ibadet, sabr-ı cemîldir. Bu ibadeti yerine getirdi mi, ecirleri kendilerine hesapsız verilecek olan yakînen iman etmiş sabırlılardan olur.

c- Üzülmemeli, eli daraldığı, rızkı azaldığı ve geçimi zorlaştığı için tasalanmamalıdır. Daima Rasulullah ve onun ashabını, onların yaşadığı fakirlikleri, karınlarına taş bağlamak zorunda kalışlarını hatırlamalıdır.

d- Bilmeli ki, dünya metâ az ve geçici, lezzetleri fânidir. Elden çıkınca da üzölmeye ve tasalanmaya değmez.

e- Mal azlığı yüzünden kendinden daha aşağıdaki insanlara bakmalı; mal çokluğu açısından kendinden üstte olanlara bakmamalıdır. *“Sizden biri, mal ve yaratılış itibariyle kendinden üstün bir kimseyi gördüğünde, kendinden daha aşağı olanına baksın (Kendisini onunla mukayese etsin).* (S. Buhâri, Askalâni Şerhi, 11, s. 322) Sahih-i Müslim'de şu ilave rivâyet edilmiştir: *“...İşte bu, Allah'ın size olan nimetlerini hakir görmemek için uygun olan bir davranıştır.”* Bu hadiste, hasedin (çekememezlik) ilacı vardır. Çünkü kişi, kendinden üstün olana bakıp kendini onunla kıyaslayınca haset etmekten emin olmaz.

f- Yine Buhari'nin rivâyet ettiği şu hadisi aklında bulundurmalıdır: *“Dünyada bir garip veya (geçip giden) yolcu gibi ol (öyle yaşa).”* (a.g.e. 11, 233) Bu hadis, dünyada zühd'e, dünyayı benimsememeye ve yetecek kadar yiyecekle kanaat etmeye teşvik hususunda bir kuraldır. İmam Nevevi şöyle der: *“Bu hadisin anlamı, dünyaya meyletmeyin, orayı vatan edinmeyin, orada kalmayı içinizden (bile) geçirmeyin ve vatanları olmadığından gariplerin bir yerde bağlanıp kalmadıkları gibi siz de dünyaya bağlanmayın.”*

Yolcu, vatanına ulaşmak arzusuyla yolda yürüyen, geçip giden demektir. Kişi dünyada, efendisinin ihtiyacı sebebiyle başka bir beldeye gönderdiği köle gibidir.

O, gönderildiği işi yapmada acele etmek, sonra vatanına dönmek ve başka şeylerle ilgilenmemek durumundadır. (a.g.e. 11/233-234) (4)

Manevî Rızık

Rızıkın madî ve manevî olmak üzere iki türlü olduğunu belirtmiştik. Bedenimizin suya, ekmeğe, havaya ihtiyacı olduğu gibi; ruhumuzun da manevî gıdalara ihtiyacı vardır. İlimle, irfanla, takva ile rızıklanmak az bir nimet değildir. Hatta bu tür beslenme, maddî rızıktan daha önemlidir. Çünkü dünya malı yarın elimizden gidecek, ama takva âhirette karşımıza çıkacak, cennet nimetine dönüşerek tükenmeyen ebedî rızığımız olacaktır. Manevî rızıkların başında da Kur'an gelir. Kur'an'la beslenmek, onu anlayarak okuyup, yaşamaya ve yaşatmaya çalışmaktır.

Manevî ve ruhî rızıklarla beslenmeyenler, beden-ruh dengesini sağlayamayacakları gibi; dünya-âhiret dengesini de sağlayamamış olurlar. Bütün dünya sana bağışlanmış olsa, manevî rızıklar, cennet rızıkları ve cemal-i ilahi ile müşerref olma yanında bu maddî rızıklar nedir ki? Dünyada ebedî kalış olmadığı gibi, dünyanın nimetleri de fanidir. Fani olduğu gibi, hepsinin başında ve sonunda zahmetler vardır. Zevkleri çabucak geçer.

Ama manevî rızık, ibadetlerden alınan tad, kalp huzuru, cennet rızıkları öyle değil. *"Nefsanî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır. De ki: Size bunlardan daha iyisini bildireyim mi? Takva sahipleri için Rableri yanında, içinden ırmaklar akan, ebediyyen kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve (hepsinin üstünde) Allah'ın rızası, hoşnutluğu vardır. Allah, kullarını çok iyi görür."* (3/Âl-i İmran, 14-15) Bütün bunlara rağmen, insan, dünya malına daha çok rağbet ediyor. Unutuyor ki, dünya, onları kucağında ebedî olarak taşımayacaktır. Öyleyse, üç kuruşluk dünya için bunca kavgaya, bunca günaha ve isyana ne gerek var?

"Dünya için olunca, azmin dağları deler;
Fakat Hakka gel desem, ayakların sendeler!"

Seni yaratan, seninle beraber rızıkını da yaratmıştır. O Rezzâk'tır. Senin için takdir edilen rızık bir başkasının yemesine imkân ve ihtimal yoktur. Sen, kendi rızıkını bitirmedikçe ömrün de son bulmaz. Allah Teala, bir kulunu yaşatmak istemediği zaman rızıkını kesiverir; bir kere de rızık kesince, kimsenin sana rızık vermesine imkân bulunmaz.

Düşünmemiz gerekmez mi? Elime aldığım bir elma, hangi ağacın dalından koptu da tâ bana kadar ulaştı? Sözelimi Amasya'nın filân köyünde yetişen/yaratılan bu elma; İstanbul'da benim avucuma düşüyor. Onun milyonlarca insandan herhangi birine değil de bana nasib olması, Allah'ın onu benim için yarattığını gösterir. Yeryüzündeki meyve ağaçları, âdeta ellerini meyvelerle doldurup:

"Ey Âdemoğlu, beni ye" diye yalvarmaktadır. Bu, bizim yiğitliğimizden değil; Allah'ın Razzâk olmasından ve cömertliğindedir. Yine insan, ana rahminde iken, kendini bilmiyordu. Onu nazla, sefa ile besleyen kimdi? Rızkı, göbekten geliyordu, doğunca oradan gelen rızkı bitti; göbek kesildi. Kendi başına gıdalanamayacağını bilen Rab insanı unutmadı. Bu defa, rızkı orada yaratıldığı için, Allah, bebeğin annesinin göğsünde süten pınarlar çağılattı.

Yumurtadan çıkan kuş yavrularına baktığımızda görürüz ki, kabuğunu kırar kırmaz yavru kuş ağzını açıp bekliyor. Ona ağzını açmayı öğreten kimdir? İşte Allah'ın Razzâk ismi ile rızık vermesi bize bunları düşünmemizi ve her zaman O'na teşekkür etmemizi hatırlatmaktadır. *"Yeryüzünde hiçbir dâbbe, yani debelenip duran hiçbir canlı yoktur ki, onun rızkı Allah'a ait olmasın."* (11/Hûd, 6).

Yani, bütün canlıların rızkı, kuvveti, gıdası ve beslenmesi, yaşamak için gerekli olan bütün şartlar ve sebepler Allah'a aittir, O'ndandır. Tabîi veya iradî olarak o canlının o rızka kavuşması Allah'ın yükümlülüğü altındadır. Yaşatmak istediği sürece, bütün âlem, onu önlemeye ve engellemeye çalışsa yine de göndereceği rızkı gönderir. Allah'ın ilmi ve kudreti çok geniş, fazl u keremi ile Rab'lığı muazzamdır. Şu halde insan, rızkını Allah'tan istemeli ve rızık için değil; Allah için çalışmalıdır. Rızık meselesi, o kadar endişe edilecek bir şey değildir. Allah'tan başkasından rızık beklemek beyhudedir. (5)

Allah, insanların ve canlıların ihtiyaç duyduğu her şeyi yaratarak, yeryüzüne depo etmiştir. İnsana düşen; hem bu dünyadaki, hem âhiretteki rızkı için gayret sarfetmektir. Ama gayretin yönü ve içeriği ile rızkın helalını veya haramını tercih etmiş olacaktır. Böylece de âhîret rızkını bu dünyadan kendisi göndermiş veya sadece burada tüketmiş olacaktır.

-
- 1- Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, Azim, 1, 179
 - 2- Şamil İslâm Ansiklopedisi, 5, 254
 - 3- M. Kenan Çığman, Kazâ-Kader, s. 218-228
 - 4- İlâhi Kanunların Hikmetleri, s. 348-365
 - 5- Elmalılı, a.g.e. c. 4, s. 518

Rızıkla İlgili Âyet-i Kerime'ler

- a- Allah, Dilediğine Hesapsız Rızık Verir: Bakara, 212; Al-i İmran, 27, 37; Kasas, 79-82; Ankebut, 62; Şura, 19.
- b- Allah, Rızıkı Daraltır veya Genişletir: Bakara, 245; Ra'd, 26; İsra, 30; Kasas, 82; Ankebut, 62; Rum, 37; Sebe'36, 39; Zümer, 52; Şura, 12, 27; Mülk, 21.
- c- Rızık Veren Allah'tır: Yunus, 31; Hicr, 21; Ankebut, 17, 61; Rum, 40; Sebe',24, 39; Fatır, 3; Zariyat, 58.
- d- Rızık Konusunda Kimi kiminden Farklıdır: Nahl, 71; İsra, 21; Şura, 27; Zuhruf, 32.
- e- Allah, Bütün Canlıların Rızıkını Verir: Hud, 6.
- f- Rızık Verenlerin En Hayırlısı Allah'tır: Hacc, 58; Mü'mininun, 72; Cum'a, 11.
- g- Allah, En Temiz Nimetlerden Rızıklandırır: Mü'min, 64.
- h- Allah, Cimrilik Etmeyenlere Bol Rızık Verir: Bakara, 268.
- i- Yer Üzerinde Rızık Sebepleri Yaratılmıştır: Hicr, 20.
- j- Rızık Endişesi, Hakka Davet Görevine Engel Olamaz: Taha, 132.
- k- Yağmurla Gökten Rızık İner: Zariyat. 22.
- l- Rızık Aramak: Cum'a, 10.
- m- Rızıkın Bolluğu ve Darlığında, İbretler Vardır: Zümer, 52
- n- Yaratılan Her Şeyin İnsan İçin Olmasında İbretler Vardır: Casiye, 13
- a- Rızık Endişesi, Tebliğ Görevine Engel Olamaz: Taha, 132
- b- Zenginliği Veren Allah'tır: Necm, 48
- c- Zenginlik Bir Üstünlük Sebebi Değildir: En'am, 52-53
- d- Mal, Zenginler Arasında Dolaşan Bir Servet Olamaz: Haşr, 7.
- e- Kâfirler, Mal Gururuna Kapılırlar: En'am, 52-53; A'raf, 49; Hud, 27; Kehf, 28; Şuara, 106-114
- f- Cahil ve Gururlu Zenginler: Alak, 6-7, 12
- g- Mal, Fitne ve İmtihan Sebebidir: Enfal, 28; Teğabün, 15.
- h- Fakir Düşmekte Hikmet Vardır: En'am, 42, Tevbe, 28.
- i- Rızık Konusunda Kimi Kiminden Farklıdır: Nahl, 71; İsra, 21; Şura, 27; Zuhruf, 32.
- j- Zengin Fakir Ayırımı Yoktur: En'am, 52-53.

Rızıkla İlgili Hadis-i Şerif Kaynakları

(Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi, İbrahim Canan, Akçağ Y.
–İlk rakam cilt; ikinci rakam sayfa numarasıdır.-)

- a- Allah, sevdiği kulunu kendi besler: 12, 137
- b- Bir kimsenin mukadder rızıkına o rızıkı elinde bulunduran mani olamaz: 11, 348
- c- Rızık helal ve temiz olmalıdır: 14, 484
- d- Rızık hususunda Allah'a tevekkül gerekir: 17, 579
- e- Rızık hususunda yeise düşmemek: 17, 578
- f- Rızık önceden takdir edilmiştir: 14, 15
- g- Rızıkı, kişiyi arar bulur: 17, 245.

1. Hak Dini Kur'an Dili, Elmalılı Hamdi Yazır, Azim Y. v. 1, s. 179-181
2. Hadislerle Kur'an Tefsiri, İbni Kesir, Çağrı Y. c. 2, s. 171-173
3. Tefsir-i Kebir (Mefatihul-Gayb), Fahreddin Razi, Akçağ Y. c. 1, s. 461-464
4. Fi Zılali'l-Kur'an, Seyyid Kutub, Hikmet Y. c. 1, s. 80-81
5. Kur'an-ı Kerim'in Şifa Tefsiri, Mahmut Toptap, Cantaş Y. c. 1, s. 85-86
6. İslâm Ansiklopedisi, Şamil Y. c. 5, s. 251-252; 253-254
7. Kur'an'da Temel Kavramlar, Ali Ünal, Kırkambar Y. s. 434-441
8. İlahi Kanunların Hikmetleri, (Sünnetullah) Abdülkerim Zeydan, İhtar Y. s. 343-365
9. İnanç ve Amelde Kur'ani Kavramlar, Muhammed El-Behiy, Yöneliş Y. s. 167-171
10. Emanet ve Ehliyet, Yusuf Kerimoğlu, Ölçü Y. c. 2, s. 171-176
11. Kaza-Kader, Hayır ve Şer, Kenan Çığman, Özel Yayın, s. 215-231
12. İslâm Akaidi, Ahmet Lütü Kazancı, Marifet Y. s. 273-280
13. İslâm Düşüncesinde Kader ve Kaza, Halife Keskin, Beyan Y. s. 190-193
14. Kur'an'da Uluhiyet, Suat Yıldırım, Kayıhan Y. s. 238-241
15. Esmâü'l Hüsna, Ali Osman Tatlısu, Yağmur Y. s. 73-75
16. Esmâü'l Hüsna, Metin Yurdagür, Marifet Y. s. 105-107
17. Esmâü'l Hüsna Şerhi, Mustafa Necati Bursalı, Erhan Y. s. 122-127
18. Esmâü'l Hüsna, A. Süleyman Tilmisani, İnsan Y. s. 185
19. Esmâü'l Hüsna'dan Esintiler, Sadettin Kaplan, Marifet Y. s. 43-44
20. Risale-i Nur'dan Vecizeler, Şaban Döğen, Gençlik Y. s. 426-427
21. İslâm Nizamı, Ali Rıza Demircan, Eymen Y. c. 1, s. 151-162; c. 3, 131-163
22. Çalışma Hayatı ve İslâm, Yunus Vehbi Yavuz, Tuğra Neşriyat.

*Ve âhiru da'vânâ eni'l-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemin:
Dâvâmızın sonu âlemlerin Rabbi Allah'a hamdetmektir.*

*Sûbhanek Allahümme ve bihamdike ve eşhedû en la ilahe
illa ente vahdeke la Şerike leke ve Estağfiruke ve etûbû ileyk.*

—Derleme— Ebu Abdulmûmin Tekin. bin Muharrem. el-Kayseri

—E-Mail— dayioğlu@hotmail.com

—E-Mail— tekin_mihci@hotmail.com

— BELGIQUE — 2003 - 2013 —

<https://www.facebook.com/tekin.mihci>

<https://www.facebook.com/groups/islami.e.Kitap.indir/files/>

<https://www.facebook.com/groups/Tevhid.Selefi.Daveti/files/>

<https://www.facebook.com/groups/129830423826445/files/>

<http://tevhiddersleri.com/>

<http://ebumuaz.blogspot.com/>

<http://www.ehlieser.tr.gg/>

<http://www.islamhouse.com/>

<http://islamqa.info/tr>

<http://tevhidvesunnet.com/>

<http://www.davetulhaq.com/tr/index.php>

<http://www.tevhididavet.com/>

<http://www.tevhidyolcusu.com/>

<http://islamiekitap.blogspot.be/>

<http://ilimehli.blogspot.be/>

<http://www.sahihhadisler.net/>

